

ПАУТОВА

**Тетяна
Олександрівна,**

кандидат наук з
державного управління,
доцент кафедри
державного управління
і права Полтавського
національного
технічного
університету імені
Юрія Кондратюка,
м. Полтава.

Анотація:

проаналізовано
показники дохідної
частини місцевих
бюджетів, досліджено
ефективність змін,
внесених Бюджетним
та Податковим
кодексами України,
здійснено оцінку
законопроектів, щодо
формування доходів
місцевих бюджетів, а
також наголошено на
проблемі централізації
повноважень та
бюджетних коштів в
державі..

Ключові слова:

місцевий бюджет,
органи місцевого
самоврядування,
місцеві податки,
децентралізація.

УДК 351.72

Тетяна ПАУТОВА

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Постановка проблеми. Конституція України гарантує місцеве самоврядування, відповідно наділяючи органи місцевого самоврядування широким колом повноважень, у тому числі спрямованих на забезпечення конституційних прав громадян, зокрема прав на житло, охорону здоров'я, безоплатну медичну допомогу в комунальних закладах охорони здоров'я, права на освіту та її безоплатність у комунальних закладах [3]. У той же час спостерігається дисбаланс між повноваженнями й фінансовими ресурсами, за рахунок яких, згідно із законодавством, повинна забезпечуватися їх реалізація. Отже, актуальною проблемою сьогодні виступає розроблення ефективного механізму забезпечення органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами відповідно до їх функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою формування місцевих бюджетів займається досить багато учених, зокрема В. Бакуменко, О. Амосов, А. Кондрашихін, І. Лопушинський, І. Луніна, В. Мамонова, Я. Казюк, Н. Нижник, К. Павлюк. Сучасна наукова думка зводиться до того, що бюджетні кошти в Україні значною мірою централізовані, нормативно-правова база не створює належного підґрунтя для забезпечення місцевих бюджетів достатнім обсягом фінансових ресурсів. Основним шляхом розв'язання цієї проблеми науковці визначають децентралізацію бюджетних коштів через перерозподіл податкових надходжень між бюджетами, розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо запровадження місцевих податків і зборів, запровадження програмно-цільового методу планування бюджетів.

Проблема створення ефективного механізму забезпечення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами залишається не розв'язаною до сьогодні. Значною перешкодою у її розв'язанні за наявності багатьох наукових розробок у цьому напрямі, на думку автора, виступає неналежна якість законопроектів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України: відсутність детального аналізу, обґрунтування, комплексного прогнозування наслідків запровадження та ін.

Метою статті є проведення аналізу показників дохідної частини місцевих бюджетів, дослідження ефективності змін, внесених Бюджетним і Податковим кодексами України, а також оцінювання законопроектів, які мають на меті вдосконалення механізму формування місцевих бюджетів.

Вклад основного матеріалу. Децентралізація владних повноважень та фінансових ресурсів є основою державної політики провідних країн світу. Вагома роль надається органам місцевого самоврядування, а наявність місцевих бюджетів, окремих від державних забезпечує незалежність органів місцевого самоврядування від органів державної влади. Формування власної фінансової основи для органів місцевого самоврядування регламентована міжнародними нормативно-правовими актами: Всесвітньою декларацією місцевого самоврядування, Європейською декларацією прав міст, Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД «Про

принципи місцевого самоврядування в державах-учасниках союзу», Європейською хартією місцевого самоврядування.

В Україні процес створення правової основи для формування місцевих бюджетів розпочався з набуттям незалежності та прийняттям змін до Закону «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», де вперше регламентувалось утворення місцевих бюджетів, окремих від державного [18]. Остаточню це право було закріплене у 1996 році Конституцією України [3], положення якої відобразились у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [16] та Бюджетному кодексі України [1]. Сьогодні нормативно-правова база, що регламентує процес формування місцевих бюджетів, налічує десятки законів і підзаконних актів. У той же час аналіз показників бюджетів дозволяє зробити висновок, що еволюція норм від централізованої системи управління фінансами, притаманних СРСР до децентралізованої відбувається дуже повільно, як і створення законодавчого підґрунтя для забезпечення достатнього обсягу надходжень, як і балансу між доходами та видатками.

Прорахунки нормативно-правових актів, які приймалися у перші роки незалежності України, пояснюються відсутністю фахівців, котрі б мали досвід управління системою, в якій державна влада та місцеве самоврядування є відокремленими інститутами. Нормативно-правові акти того часу досить часто були за змістом відображенням аналогів зарубіжних країн, не мали механізму їх реалізації. Наприклад, Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», прийнятий у 1993 році, передбачав адміністрування податків і зборів, більшість із яких не властиві економіці України та не могли стати базою для формування доходів місцевих бюджетів: податок з власників собак, збори за участь у бігах на іподромі, за виграш на бігах, з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі тощо [17].

Прорахунки сучасних нормативних актів, на нашу думку, пов'язані із відсутністю єдиного підходу в політиці держави щодо місцевого самоврядування: у стратегічних документах та виступах представників влади постійно декларується напрям децентралізації повноважень і фінансових ресурсів, а нормативні акти, які приймають, призводять до зворотного результату.

Переконливим свідченням такого є той факт, що дотаційність 5419-ти місцевих бюджетів становить понад 70%, 483 територіальні громади на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету [15]. Їх коштів вистачає здебільшого на покриття захищених статей видатків. Спостерігається незадовільна ситуація щодо обслуговування Державним казначейством України рахунків органів місцевого самоврядування: наявні затримки щодо перерахування коштів, у результаті чого відбувається несвочасне проведення розрахунків розпорядниками коштів з постачальниками, виникнення заборгованості по виплаті заробітної плати працівникам підприємств та організацій, зі сплати податків до бюджетів, що у свою чергу негативно впливає на рівень життя територіальних громад.

Розв'язання окреслених вище проблем покладається на прийняті у 2010 році Податковий і Бюджетний кодекси України, під час розроблення яких одним із завдань була оптимізація розподілу податкових надходжень між бюджетами та формування дієвої системи місцевих податків і зборів. Ряд змін дійсно було внесено. У системі місцевих податків та зборів важливим стало скасування Декрету КМУ «Про місцеві податки і збори» [17] та запровадження статтею 10 Податкового кодексу України нових місцевих податків і зборів, які встановлюються рішеннями сільських, селищних та міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиного податку, зборів за провадження деяких видів підприємницької діяльності, за місця для паркування транспортних засобів та туристичного податку [4].

Але, як свідчать результати формування доходів місцевих бюджетів, за структурою й сумами надходжень суттєвих змін не відбулось. Так, якщо у 2009 році частка трансфертів у структурі місцевих бюджетів складала 46,7%, то за три квартали 2013

року – 51,9%. Податкові надходження у структурі доходів займають переважну частку, яка за три квартали 2013 року склала 87,1%, що є цілком логічним. Серед податкових надходжень 61% займає податок з доходів фізичних осіб, як і до внесення змін до системи оподаткування. На другому місці за обсягом знаходиться плата за землю, яка становить близько 13%, при тому місцеві податки і збори складають лише 7%. Зауважимо, що відсоток місцевих податки та зборів порівняно із цим показником до прийняття Податкового кодексу дещо зріс, адже у 2009 році він складав лише 1,1%, а за підсумками трьох кварталів 2013 року – 6,9%. Серед місцевих податків і зборів найбільшу частку – 90,6% – займає єдиний податок (4,8 млрд. грн.) [2].

Таким чином, наведені дані свідчать, що сьогодні основна частка надходжень припадає на два податки – податок з доходів фізичних осіб та єдиний податок. А отже, виникає питання щодо ефективності системи формування доходів місцевих бюджетів у частині інших джерел, визначених Податковим та Бюджетним кодексами України. Підкреслимо і той факт, що податок з доходів фізичних осіб ураховується при визначенні міжбюджетних трансфертів та не належить до місцевих податків і зборів, а відповідно органи місцевого самоврядування не мають достатніх важелів впливу на його адміністрування.

Неподаткові надходження за три квартали 2013 року займають лише 11% у структурі доходів місцевих бюджетів та склала 11,2 млрд. грн. Найбільшу частку займають власні надходження бюджетних установ – 72,4%, адміністративні збори й платежі – 16,8%, доходи від власності та підприємницької діяльності – 3,9%, інші не податкові надходження – 6,9% [2]. Досить невелика частка неподаткових надходжень у структурі місцевих бюджетів пояснюється як обмеженістю ресурсів, за рахунок яких можна отримати надходження, наприклад, щодо отримання надходжень за рахунок здавання в оренду майна, що перебуває у розпорядженні органів місцевого самоврядування, так і в багатьох випадках відсутності належної уваги та активності органів місцевого самоврядування стосовно залучення таких коштів, наприклад у питаннях визначення вартості майна, підприємницької діяльності тощо.

За показниками місцевих бюджетів останніх років можемо констатувати, що зміни, внесені Податковим кодексом України, мають як позитивні, так і негативні наслідки. До збільшення надходжень призвело підвищення ставок з плати за землю та за рахунок зміни умов проведення нормативно-грошового оцінювання землі й зарахування 100% єдиного податку до бюджету розвитку. Водночас, не сприяє збільшенню надходжень до місцевих бюджетів заміна податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів на збір за першу реєстрацію транспортного засобу, що призвело до зменшення фінансових ресурсів для проведення ремонту доріг, оскільки даний податковий платіж входив до спеціального фонду бюджету міста. Також втрати спричинила відміна ринкового збору та збору за використання місцевої символіки.

Нині до Верховної Ради України подано досить багато проєктів нормативних документів, спрямованих на збільшення дохідної частини місцевих бюджетів, але у багатьох випадках ці документи, як і ті, що їм передували, мають прорахунки або не мають достатнього обґрунтування чи механізму реалізації. Розглянемо деякі з них.

Запропоновано зміни щодо зарахування частки загальнодержавних податків до місцевих бюджетів., Така практика має позитивний досвід у багатьох зарубіжних країнах. Наприклад, у законопроєкті № 2918 запропоновано внести зміни до статті 64 Бюджетного кодексу України, відповідно до яких податок на прибуток підприємств повинен бути включений до переліку доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Головним науково-експертним управлінням надано висновок, де зазначено, що вилучення зі структури доходів Державного бюджету України цього податку може створити певні ризики фінансування загальнодержавних бюджетних програм: до місцевих бюджетів слід спрямовувати не 100% податку на прибуток під-

приємств, а його певну частину – 25–30%, що стимулюватиме місцеві органи влади створювати більш сприятливі умови для розвитку бізнесу [7].

Проектом Закону України № 2242а запропоновано перераховувати до другого кошика доходів місцевих бюджетів 20% податку на прибуток підприємств та змінити порядок зарахування до Державного бюджету України ряду інших податків і зборів [9]. Головним науково-експертним управлінням визначено, що законопроект може бути прийнятий за основу, але потребує детальних розрахунків.

Ряд законопроектів стосуються змін у частині адміністрування податку з доходів фізичних осіб:

– Проектом Закону України № 2527а запропоновано надати право фізичній особі звернутися з заявою до свого податкового агента про спрямування податку на доходи фізичних осіб за місцем проживання [14]. На нашу думку, такі зміни, з одного боку, надають право члену територіальної громади власним рішенням направити кошти до бюджету своєї громади, проте, з іншого боку, якщо особа працює на території іншої громади та користується її інфраструктурою, то справедливим є відрахування до бюджету цієї громади. Крім того, викликає сумнів активність самих платників податків.

– Проектом Закону України № 2478а також запропоновано зміни до статей 65, 66 Бюджетного кодексу України щодо збільшення відрахувань податку на доходи фізичних осіб до бюджетів місцевого самоврядування. За висновком Головного науково-експертного управління цей законопроект направлено на доопрацювання, адже обґрунтування не містить відповідних розрахунків щодо наслідків його запровадження, а також спостерігається несумісність з іншими статтями Бюджетного кодексу України [10].

З урахуванням проблем, які виникають із казначейським обслуговуванням місцевих бюджетів, вносяться законопроекти, направлені на зміну існуючої системи:

– Проект Закону України № 2465а пропонує встановити відповідальність органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, та їх керівників за використання їх співробітниками коштів місцевих бюджетів без згоди органів місцевого самоврядування. Головне науково-експертне управління вважає, що доцільно було б у Бюджетному кодексі України врегулювати не тільки відповідальність органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, за використання коштів місцевих бюджетів без згоди органів місцевого самоврядування, але й установити відповідальність за порушення терміну виконання платіжних доручень розпорядників коштів місцевих бюджетів за наявності коштів на їх рахунках [8].

– Проект Закону України № 3652 пропонує залишати такі кошти на рахунках на наступний бюджетний період, а не списувати, як це передбачено Бюджетним кодексом сьогодні [12]. На нашу думку, ці зміни дійсно матимуть позитивний ефект.

– Проект Закону України № 2283 пропонує дозволити Верховній Раді АРК і місцевим радам самостійно визначати, через які фінансові установи будуть обслуговуватися місцеві бюджети. Проте, у висновку Головного науково-експертного управління не йдеться про те, що цей законопроект варто запроваджувати, оскільки визначений у п. 3 ч. 1 статті 7 Бюджетного кодексу України принцип самостійності місцевих бюджетів не передбачає наділення місцевих бюджетів правом самостійно визначати порядок їх обслуговування. Крім того, реалізація цього законопроекту (у разі його прийняття) потребуватиме створення в місцевих фінансових органах обласного та районного рівнів додаткових структурних підрозділів для забезпечення касового виконання бюджету й уведення додаткових посад у сільських та селищних радах [11].

Деякі законопроекти фактично зводяться до відновлення нормативу відрахування до бюджету м. Києва в розмірі 100% податку на доходи фізичних осіб, який діяв до грудня 2010 року. Головним науково-експертним управлінням зазначені законопроекти визнані такими, що потребують доопрацювання [5]. На нашу думку, це є не справедливим стосовно інших громад.

– Проект Закону України № 2334 «Про внесення змін до статті 6 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» пропонує спрямувати плату за нотаріальне оформлення нерухомого майна до бюджету населеного пункту, де розташоване це майно. Пояснюється це тим, що нотаріуси працюють у районних та обласних центрах, відтак громади сіл, селищ, малих міст, де нотаріуси відсутні, втрачають це джерело доходів. Головне науково-експертне управління вважає достатньо обґрунтованими наведені у Пояснювальній записці до законопроекту аргументи на користь прийняття законодавчої пропозиції [13].

Досліджуючи питання формування місцевих бюджетів, відзначимо і проблеми, що спостерігаються й у процесі міжбюджетних відносин: структура міжбюджетних трансфертів за три квартали 2013 року складається так: 51% – дотація вирівнювання, 43% – субвенції із соціального захисту населення, 6% – інші трансферти [2]. Існує ряд проблем щодо законодавчого регулювання своєчасного перерахування коштів, їх розподілу та спрямування. Тому в цьому аспекті також передбачені законодавчі зміни. Проект Закону № 3618 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам)» запроваджує чіткий розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності: 70% – на реконструкцію, а 30% – на будівництво [6]. У той же час, на нашу думку, доцільніше було б надати право органам місцевого самоврядування розподіляти цю субвенцію, виходячи з нагальної потреби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. При тому, що процес розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази в частині формування місцевих бюджетів триває в Україні більше 20-ти років і протягом усього цього періоду проблема централізації фінансових ресурсів та відсутності балансу між повноваженнями, покладеними на органи місцевого самоврядування, й фінансами, які направляються на їх здійснення, залишається неподоланою. При тому, що політики, науковці, територіальні громади постійно наголошують на необхідності прийняття відповідних нормативних актів, пропонують зміни до законодавства, упроваджені нові Бюджетний та Податковий кодекси України, результативні показники місцевих бюджетів свідчать, що тенденції залишаються незмінними: місцеві бюджети дотаційні, більшою мірою формуються за рахунок міжбюджетних трансфертів, місцеві податки і збори займають замалу частку у структурі доходів. Ситуацію загострюють проблеми, пов'язані з казначейським обслуговуванням, адже органи місцевого самоврядування не мають змоги розпоряджатися власними коштами.

На опрацюванні в юридичному департаменті Адміністрації Президента України Проект Указу Президента України «Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», положення якого стосуються й фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування [15]. Але зазначений документ, також як і попередні, містить декларативні положення без конкретики та механізмів упровадження.

Поліпшити ситуацію можна було б у разі перерозподілу податкових надходжень між бюджетами паралельно з повноваженнями між органами влади відповідно до принципу субсидіарності. Водночас, із проаналізованих вище законопроектів та висновків Головного науково-експертного управління до них можна констатувати, що окремою проблемою виступає неналежна якість законопроектів, які подаються: відсутні необхідні розрахунки, котрі підтверджують ефективність запропонованих змін та їх комплексний вплив на всю систему, відсутність узгодження з іншими нормативними актами, а деякі законопроекти взагалі однобоко лобіюють інтереси окремих населених пунктів чи регіонів.

Відсутність комплексного підходу та затягування на роки розв'язання проблем місцевого самоврядування, прийняття конкретних норм, направлених на децентра-

лізацію, з урахуванням потреб як державного управління, так і місцевого самоврядування та розроблення конкретних шляхів в цьому напрямі на основі детальних розрахунків усіх наслідків має лише негативні наслідки, адже проблеми, пов'язані з відсутністю фінансів, накопичуються, а відповідно їх розв'язання потребуватиме більших ресурсів.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року №2456-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.

2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2013 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/558/>

3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року №254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

4. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо зарахування податку на доходи фізичних осіб до доходу бюджету міста Києва): Проект Закону від 13.12.2012 №1090 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45068.

6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам): Проект Закону України від 14.11.2013 №3618 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49069

7. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо сплати податку на прибуток підприємств до бюджетів місцевого самоврядування): Проект Закону від 23.04.2013 №2918 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46772.

8. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо встановлення відповідальності органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, та їх керівників за використання їх співробітниками коштів місцевих бюджетів без згоди органів місцевого самоврядування: Проект Закону України від 02.07.2013 №2465а [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47683.

9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо змін у складі доходів і нормативах відрахувань до державного і місцевих бюджетів: Проект Закону України від 13.11.2013 №2242а [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47280.

10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо розподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб: Проект Закону України від 03.07.2013 №2478а [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47708.

11. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Проект Закону України від 12.03.2013 №2283 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45750.

12. Про внесення змін до статті 57 Бюджетного кодексу України щодо збереження залишків коштів державного бюджету на рахунках місцевих бюджетів на наступний бюджетний період: Проект Закону України від 20.11.2013 №3652 [Електронний ре-

сурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49119.

13. Про внесення змін до статті 6 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито»: Проект Закону України від 19.02.2013 року №2334 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45803.

14. Про внесення змін до статті 64 Бюджетного кодексу України (щодо зарахування податку на доходи фізичних осіб до відповідного місцевого бюджету за податковою адресою платника податків-фізичної особи): Проект Закону України від 04.07.2013р. №2527а [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p_f3511=47781.

15. Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Проект Указу Президента України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua/regional-dev/samovryaduvannya/>.

16. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.

17. Про місцеві податки і збори: Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.1993 №56-93 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=56-93>.

18. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування: Закон УРСР від 07.12.1990 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207>

19. Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика / Під загальною редакцією В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна / Андрос С. В., Анішин А. С., Багнюк Ю. В., Вахович І. М., та ін. – К. : АМУ, 2012. – 383 с.